

Makale Künyesi (Araştırma): Demir, R. (2019). Bir kent distopyası olarak Tahsin Yücel'in Gökdelen'i ve romanın distopya edebiyatı içindeki yeri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4 (2), 446-467.

BİR KENT DİSTOPYASI OLARAK TAHSİN YÜCEL'İN GÖKDELEN'İ VE ROMANIN DİSTOPYA EDEBİYATI İÇİNDEKİ YERİ

Recai DEMİR¹

ÖZET

Gökdelen, Türk edebiyatında distopya türünün önemli örneklerinden biridir. Tahsin Yücel, 2073 yılında geçen romanında gökdelenlerin tek tip mimarisiyle oluşturulmuş, tarihin yok edildiği, yoksulların sınırların dışına sürüldüğü bir kent hayal etmiştir. *Gökdelen*'in kenti insanlar arası eşitliğin ortadan kalktığı, adaletin erozyona uğradığı, küreselleşmenin etkisiyle her şeyin özelleştirildiği bir dünyanın sonucudur. Bu makalede distopya türünün başlıca eserleri de göz önünde bulundurularak, *Gökdelen* romanının distopya kimliğini hangi unsurların oluşturduğu, geleceğin dünyasında bizi nasıl bir kentin beklediği, romanın distopya edebiyatı içindeki konumu incelenecektir.

Makale, ütopya türünün başlangıcının, başlıca eserlerinin, türün 20. yüzyılın başı itibarıyla distopya türüne evrilişinin anlatılmasıyla başlar. 2073'ün dünyası genel hatlarıyla tasvir edilerek okuyucunun zamanı ve şartları anlamasına yardımcı olunur.

İnceleme kısmında ise romanın kent distopyası kimliğine odaklanılmıştır. Yazarın kent dokusunu oluştururken ilham aldığı örnekler ve düşünürlerin fikirleri belirtilmiştir. Bu örnekler ve fikirler ışığında *Gökdelen*'in kenti değerlendirilir. İncelemenin diğer kısımlarında kentin varlığının ayrılmaz bir parçası olan hukuk, adalet, ekonomi, özgürlük, küreselleşme kavramları ve insan unsuru ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kent, küreselleşme, özgürlük, ütopya, distopya, Tahsin Yücel, Gökdelen.

¹ Dr. demirrecai@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0517-5937>

TAHSİN YUCEL'S GOKDELEN AS AN URBAN DYSTOPIA AND THE NOVEL'S PLACE IN DYSTOPIAN LITERATURE

ABSTRACT

Gökdelen is one of the important examples of dystopia in Turkish literature. Tahsin Yücel imagined a city where skyscrapers were built with a uniform architecture, history was destroyed, and the poor were driven out of borders in 2073 in his novel. The city of *Gökdelen* is the result of a world in which equality between people disappears, justice is eroded and everything is privatized under the influence of globalization. In this article, considering the main works of dystopia, what the elements of the *Gökdelen* novel constitute the dystopia identity, what kind of a city awaits us in the world of the future, the position of the novel in dystopian literature will be examined.

The article begins with the introduction of the beginning of the utopia genre, its major works, the evolution of the genre to the dystopia by the early 20th century. The world of 2073 is described in general terms to help the reader understand the time and conditions.

In the examination section, it is focused on the the urban dystopia identity of the novel. The examples and the ideas of the thinkers of author gets inspired when creating urban texture are given. In the light of these examples and ideas, the city of *Gökdelen* is evaluated. In other sections of the study, the concepts of law, justice, economy, freedom, globalization and the human element, which are an integral part of the city's existence are revealed.

Keywords: City, globalization, freedom, utopia, dystopia, Tahsin Yücel, Gokdelen.

GİRİŞ

Ütopya sözlükte "İdeal bir toplum düzeni ya da yönetim biçimi ortaya koyan tasarım; hayali bir toplumsal sistem sunan yazın türü" (Cevizci, 2013, s. 1576) olarak tanımlanmıştır. Ütopyalar yetkin edebî eserlerin belirleyici özelliklerinden hayal gücünün en fazla ön plana çıktığı metinlerdir. Yazarın mevcut hayatı kavrayıp anlamlandırabilmesinin yanında günün sorunlarına çözüm önerileri getirmesi, geleceğin sorunlarını da öngörebilmesi gerekir.

Ütopyalar yazıldıkları dönemin sorunlarını tespit ederler ve kurguladıkları yeni dünyada bu sorunlara çözümler üretirler. Platon'un *Devlet*'ini değerli kılan, eğitimden sanata, askerlikten kentleşmeye pek çok alanda soruna bugün bile geçerli çözümler üretebilmesindedir.

Ütopyalar sadece yazıldıkları çağın okurlarına hitap etmezler. “Ütopyalar gelecekteki okur kitlelerinin benimsemesi amacıyla izdüşümsel fikirler ortaya koyar ve bunlar gerçek değişimlere yol açabilir.” (Vieira, 2017, s. 10) Yol açıcı ütopyalar, kendi çağlarından uzaklaştıkça değerlerini artırırlar. Thomas More'un *Ütopya*'sının eşitlikçi fikirleri Sovyetler Birliği'nin kuruluşunda etkili olmuştur. Komünist yönetim Thomas More'u rejimin kurulmasında fikri olarak etkili olan on sekiz kişiden biri saymıştır (Davis, 2017, s. 41).

Ütopyalar toplumlara dinamizm sağlarlar. Uluslar geleceği hayal ederek mevcut durumu değiştirmek için harekete geçerler. Gerçekleşireceği bir ütopyası olmayan toplumlar yok olmaya mahkûmdurlar: “Ancak imkânsızın büyüyle harekete geçeriz: Bir ütopya doğurup kendini buna hasredemeyen toplum, köhneleşme ve yıkım tehdidiyle karşı karşıyadır adeta” (Cioran, 2015, s. 82).

Platon'un *Devlet*'i ütopya yazarları ve araştırmacıları tarafından bu türün ilk eseri kabul edilmiştir. Thomas More gibi pek çok ütopya yazarı daha iyi bir dünya kurgulamak için *Devlet*'e referans vermişlerdir. *Devlet*'ten Thomas More'un *Ütopya*'sına kadar geçen 1900 yıl boyunca bu türe ait bir esere rastlanmaz. Platon'dan sonra Hristiyanlığın etkisiyle edebî eserlerde ütopya düşüncesi yerini öteki dünyanın cennet tasvirlerine bırakmıştır. Ütopya düşüncesinin yeniden hayat bulması, Yunan klasiklerine kucak açan bir sekülerleşme sürecine başlar. Thomas More'un *Ütopya* adlı eserini yazdığı tarih olan 1516, VIII. Henry'nin Katolik kilisesinden ayrılma çabalarının olduğu bir döneme denk düşer. Thomas More bu ayrılma sürecine karşı çıkan rahiplerin önde gelenlerindedir.

19. yüzyılın sonu itibarıyla yeryüzünde keşfedilecek yeni bir ada veya ülkenin kalmayışı ütopyaları zamanın ötesine taşır. *Gökdelen*'in de atası sayılacak geleceğin ülkesini tasarlayan ilk roman Edward Bellamy'nin 1887 yılında yazdığı *Geriye Bakmak ya da 2000'den 1887'ye* adlı romanıdır. Bu romanda özel teşebbüsün bütün sermayesi devletin eline geçmiş, bir devlet kapitalizmi oluşmuştur (Urgan, 2016, s. 211).

20. yüzyılın başı itibarıyla sanatın, bilimin, özgürlüğün dünyayı daha iyi bir yer yapacağına, güzel bir geleceğin insanları beklediğine dair umutlar I. Dünya Savaşı'yla hayal kırıklığına dönüşmüştür. Medenî değerlerin hüküm sürdüğü coğrafyalarda, gelişmenin verdiği güçle icat edilmiş silahlar kitlesel ölümlere neden olmuşlardır. Batı medeniyetinin bu hayal kırıklığı ütopya edebiyatını da dönüştürür:

“20. yüzyılda geleceği ele alan birçok kitap gene yazıldığı hâlde, bunlar yeryüzü cennetlerini değil, yeryüzü

cehennemlerini anlatmaya başladılar. Karanlık bir kötümserliği yansıtan bu kitaplara artık ütopya denilemeyeceği için, eleştirmenler bu anti-ütopyalara yeni bir ad bulup “dystopia” dediler.” (Urgan, 2016, s. 215)

Distopya her ne kadar ütopyadan ayrı bir tür olarak görülüp ayrıştırılmaya çalışılsa da bu iki türün bağlarını tamamen koparmak mümkün değildir. Distopyalarda tasvir edilen yer, insan topluluklarının yaşamak zorunda olduğu; sağlık, eğitim, beslenme vb. temel ihtiyaçların karşılanamadığı bir yeryüzü cehennemi olsa da, aynı zamanda zengin küçük bir azınlığın sınırsız kaynakları tükettiği, müreffeh bir kent ütopyasıdır. “Hem natüralist, hem spekülâtif romanlarda ütopya ve distopya aynı madalyonun iki yüzü olarak yan yana durur; azınlığın ütopyası, çoğunluğun distopyası pahasına inşa edilir.” (Stableford, 2017, s. 359)

George Orwell'in 1984 romanında distopyanın nasıl bir dünya talep ettiğini, O'Brien karakteri şöyle anlatır:

“Nasıl bir dünya yaratmakta olduğumuzu anladın mı şimdi? Eski reformcuların hayalini kurduğu o enayi, zevk düşkünü ütopyaların tam tersi bir dünya. Korku, ihanet ve azap dolu bir dünya, ezmenin ve ezilmenin dünyası, kendini yetkinleştirdikçe daha az acımasız olacak yerde daha da acımasız olacak bir dünya (...) Eski uygarlıklar ya sevgi ya da adalet üstüne kurulduklarını öne sürüyorlardı. Bizim uygarlığımız ise nefret üstüne kurulu.” (Orwell, 2018, s. 288)

Ütopya ve distopyalar, birbirine zıt siyasî ve sosyolojik yapıları ön plana çıkararak ayrışırlar. Ütopyalar eşitlikçi, demokratik, iyimser, ortak mülkiyeti esas alan, dini ön plana alan, cemaatçi bir toplum üretirler. Distopyalar ise eşitlikçi olmayan, totaliter, kötümser, özel mülkiyet esaslı, dünyevi, devletçi toplumsal yapıları ön plana çıkarırlar (Jameson, 2009, s. 203).

Distopyalarda ütopyaların kutsallaştırdığı birçok kavram deformasyona uğramış, zıt anlamlar kazanmıştır. George Orwell'in distopyası 1984'te sürekli tekrarlanan “savaş barıştır, özgürlük köleliktir, cahillik güçtür” cümlesi bu deformasyona belki de en iyi örnektir. Romanda “Barış Bakanlığı savaşın, Sevgi Bakanlığı işkencenin, Varlık Bakanlığı yoksulluğun bakanlığıdır” (Orwell, 2018, s. 234).

Ütopya eserlerine yansıyan kimi kurumlar ve uygulamalar devrin ruhuna göre distopya unsuru olarak da algılanabilmiştir. Bunun en önemli örneği Güney Afrika'daki apartheid rejimidir. Bu rejim siyahların ve beyazların ayrı haklarının ve alanlarının olduğu ırkçı bir

rejimdir. 1948 yılında başlayıp 1970'lere kadar gelen süreçte irkçılık uygulamaları pozitif ve yararlı olarak görülüp ütopya tasarımlarının bir parçası olurken, 1970'lerin başından itibaren bu tür uygulamalar tüm edebî eserlerde lanetlenmiştir (Sargent, 2017, s. 297).

1. GÖKDELEN'İN DİSTOPYA DÜNYASINA GENEL BİR BAKIŞ

Gökdelen romanı ütopya ve distopya literatürüne hâkim bir yazarın eseridir. Yazar, bu türlerin başlıca *Devlet, Ütopya, 1984, Cesur Yeni Dünya* gibi eserlerine metinlerarasılık yoluyla göndermeler yapar. *Gökdelen*, Can Tezcan karakterinin rüyasında sorgulandığı bir sahneyle başlar. Can Tezcan içinde bulunduğu tarihi hatırlamaya çalışır. Aklına Fransız Devrimi'nin başlangıcı, İstanbul'un fethi, Dostoyevski'nin ölümü gibi olaylar gelir. Sorgu sahnesi, George Orwell'in 1984 romanının kahramanı Winston Smith'in sorgusunu akla getirir. Avukat Can Tezcan en son Prag şehrini, 1883 tarihini hatırlayarak kâbustan uyanır. Bu tarih rastgele seçilmiş bir tarih olmayıp, Franz Kafka'nın doğum tarihidir.

Can Tezcan'ın rüyasında sorguyu yapan Smerdiakof, Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler*'inden çıkarak romana dâhil olmuştur. Smerdiakof; ruhsuz, budala, üçkâğıtçı, nefret dolu bir karakterdir. Can Tezcan'ın rüyasını kâbusa dönüştürür, günlük hayatını da bilinçaltının baskısıyla etkiler.

Can rüyasının akabinde gözlerini 17 Şubat 2073'ün sabahında açar. Can ve Gül Tezcan, İstanbul'daki 153 gökdelenin birinde oturmakta ve 535 metre yükseklikte bir daireyi paylaşmaktadırlar. 2073'te ulaşım arabalara alternatif olarak mekiklerle de sağlanmaktadır. Bu mekikler Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sındaki "taxicopter"lerle benzerlik gösterir. Mekikler kanatlarını kırlangıçlar gibi açıp boşluğa salınmaktadırlar. Uzun uzun titreyerek yolculuk edilmesi Can Tezcan'ı ürpertmektedir. Mekiklerin ve uçağın yaygınlaşmasıyla birlikte kentler arası karayolları da ortadan kalkmıştır.

2073'te nüfus, gelecek öngörülerinin aksine hızla düşmüştür. Okuryazar oranları 100 yıl öncesine göre bile düşüktür. Tüm okulların özelleşmesi nedeniyle parası olmayan, çocuğunu okula gönderememektedir. İnsanlar kendi aralarında bir araya gelerek okuma yazma, matematik gibi bilgileri çocuklarına öğretmektedirler.

Her şeyi makineler yaptığı için işsizlik çok önemli bir sorundur. Makineleri kullanabilmek için önemli bir eğitim gerekir. Eğitim ücretini ödeyemedikleri için insanlar gerekli eğitimi alamazlar.

Kapıcısından çaycısına herkesin artık yüksekokul diploması bulunur ama bunlar iş bulmak için yeterli olmaz.

Romanda Avrupa Birliği'nin 29 üyeye ulaştıktan sonra, Türkiye birliğe henüz giremeden dağıldığını görülür. Kapitalizm nihai zaferini ilân etmiş, Marksizm nostaljik bir hatıra hâline gelmiştir. Can Tezcan ve arkadaşı Rıza Koç birbirlerine 2070'lerde bile Marksçıların olduğunu söyleyerek nostalji yaparlar.

2073'ün dünyası, çevre sorunlarıyla uğraşmaktadır. Dünyada artık yüzülecek temiz bir deniz kalmamıştır. Dünyanın dış kabuğunu yoğun bir çöp tabakası kaplamıştır. Durumun vahametini Sabri Serin şöyle anlatır: “Doğa çok fazla kurudu efendim, üzerinde kalın bir çöp tabakası oluştu, yeniden canlandırılmasının çok zor olduğunu herkes biliyor.”(Yücel, 2016, s. 202)

Gökdelen'in dünyasında 2070'te kelebeklerin soyları tükenmiştir. Bu tükeniş Can'ı umutsuzluğa sürükler, kız çocuğu isteğinden vazgeçirir. Bunun yanında romanda güvercin, kırlangıç, serçe gibi nice kuş ve böcek türünün de pislik, hastalık gibi sebeplerle tükendiğini görmekteyiz.

2. GÖKDELEN'İN DİSTOPYA KENTİ

Ütopya ve distopya temalarına göre çeşitli şekillerde sınıflandırılırlar. Kent ütopyalı veya distopyalı, ekolojik bir hayatın düşlendiği ekotopya, bilimin dünyayı şekillendirdiği gelecek ütopyalı veya distopyalı, ada ütopyalı vb. *Gökdelen* romanı bakışını kentin geleceğine çevirmiş bir distopyadır. Tekdüze gökdelenlerden oluşması, insan ilişkilerinin kentin dinamikleri nedeniyle sınırlanması, gelir adaletsizliği gibi nedenlerle İstanbul, bir distopyanın mekânı olarak romanda tasvir edilmiştir. Makalenin odağı romanın kent distopyası kimliği üzerine olacaktır.

Romanın geneli olumsuz, beton yapıların işgal ettiği bir kent resmi çizse de “gökdelen” imgesi filozofların, mimarların, siyasetçilerin düşlediği ideal kentten izler taşır. İnceleme sırasında *Gökdelen*'de tasarlanan kentin hangi unsurlarıyla ütopya, hangi unsurlarıyla distopya görüntüsü verdiği tartışılacaktır.

İdeal kent tasarımları; mimarlar, edebiyatçılar, siyasetçilerden önce filozofların uğraş alanıdır. Lewis Mumford'a göre ilk ütopya kentlerdir. Kent; düzenin, aklın meydana getirebileceklerinin, kendine yeterliliğin, ilahî olanla uyumun simgesidir.

“İdeal kent, filozofun ütopya katkısıdır. Şairler, Cennet'i ve Altın Çağ'ı resmedebilir, hayranları ise Binyl

için çalışabilir; filozoflar, ilk öncüllerden çıkarsadıkları evrensel düzenin dünyadaki cisimleşmesi olarak ideal kenti icat etti. İdeal kent, tanrısal düzendeki makrokozmik sistemin mikrokozmetik yansımasıydı. Binaları, yasaları ve kurumlarıyla ilahi ahengi yeniden üretmeye çalışıyordu. Tüm ideal kentler Campanella'nın ütopyasına verdiği adla *Güneş Ülkesi* olmayı arzuluyordu; ya da yeryüzünün ideal kenti, Augustine'i takiben Hıristiyanların farz ettiği gibi Tanrı Kenti'nin bir taklidi olmalıydı." (Kumar, 2005, s. 26)

Kent, Antik Yunan'dan 20. yüzyılın başına kadar olumlu çağrışımlar uyandırmıştır. Kent, özgürlüğün, zenginliğin, ilerlemenin, ticaretin, bilginin merkezi olmuştur. Kültürün üretim merkezi, üretilen kültürün de taşraya yayıldığı yerdir. 20. yüzyılla birlikte aşırı kalabalıklaşan kentler; trafik, konut sorunu, yoksulluk, stres, ruhsal sorunlar vb. nedenlerle ütopyalara model olmaktan, cazibe merkezi olmaktan çıkmış, distopyaların ve bilimkurgunun kasvetli dünyalarının mekânı olmuştur. *Gökdelen*'in kenti birbiriyle aynı, yüksek binalardan oluşan; mikroplardan, pislikten arınmış bir kenttir. Bu bakış açısıyla ütöpik, ideal bir kent modeli ortaya koyar. Buna karşılık kentte tarihi yapıları ve yoksullara yer yoktur. Zenginlerin ve güçlülerin yüceltildiği, fakirlerin yaşamasına izin verilmeyen bir kent olan *Gökdelen*'in İstanbul'u, bir distopyanın mekânıdır.

Ütöpik metinlerin ortak özelliklerinden biri, mülkiyetin zararlı yönlerini göstermeleridir. Distopya metinlerinde ise aşırı mülk edinme arzusu kentleri felâkete sürükler. *Gökdelen*'de Temel Diker'in daireleri, ona sahip olmak isteyen zenginlerce kapışılır. Onlarca gökdelenin inşası aynı anda devam etmektedir. Mülk edinme tutkusunu kentin tarihî alanları da dâhil, dokusunun tamamen yok olmasına neden olur.

Ütöpik romanlarda çizilen mekânın sınırları bellidir. Kent, sınırlarını oluşturan onu kırsal topraklardan ayıran kesin bir duvarla örülüdür veya etrafı sularla çevrili bir adanın parçasıdır. Thomas More'un *Ütopya*'sında adayı anakaraya bağlayan bir toprak parçası olmasına rağmen bu bağlantı özellikle kazılarak ortadan kaldırılmıştır. Bu sınırlılığın nedenini İsmail Coşkun şöyle açıklar:

"Ütopyacı önerilerde toplumsal modelin mekânın kentle sınırlı oluşu, gerçekleştirilebilir, kendi içinde bir dengeyi sürdürme yeteneğine sahip, kontrol edilebilir mikro diyebileceğimiz bir toplumsal modeli oluşturma kaygısıylaadır." (Coşkun, 2004, s. 186)

Gökdelen'de ütöpik eserlerde yer alan bu sınırların korunduğunu görmek mümkündür. İstanbul ylık adamlarının giremeyeceği engellerle çevrilidir.

Kent merkezlerinin gökdelenlere bırakıldığı kent modeli Le Corbusier'in 1922'de yazdığı *Çağdaş Kent*'e kadar uzanır:

"I. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris gibi büyük kentleri düşünerek tasarladığı *Çağdaş Kent*'i adeta günümüz kentlerinin bir öngörüsüdür. Le Corbusier üç milyon nüfuslu ideal kentinde sanayi toplumunun geleceği noktayı ve teknolojik gelişmeyi yansıtmaktadır. Le Corbusier, *Çağdaş Kent* ile kent çeperindeki saçaklanma, taşıt bağımlılığı, sanayinin fiziksel çevreye zarar vermesi ve güvenlik konularına çözüm getiren bir tasarım yapmıştır. Le Corbusier *Çağdaş Kent*'inde "büyük bir kentin merkezinde gökdelenler olmalı" fikrinden yola çıkmıştır." (Yüksel, 2012, s. 26)

Romanda Temel Diker'e göre gökdelenlerin kapladığı kent ütöpik bir tasavvurun kenti olacaktır. "Bu İstanbul Thomas More'un düşlediği başkent olacak bir bakıma" (Yücel, 2016, s. 64). 2073'ün distopya kentinin kurucusu 'Niyoklu' Temel, müteahhitlik yapan, paranın gücüyle her şeyi satın alabilen, kibirli bir karakterdir. İstanbul'u ikinci bir New York yapmak için çalışır. Can Tezcan onu "Çünkü sen her şeyden önce bir kent kurucusun, tarihe geçecek adamsın" (Yücel, 2016, s. 95) sözleriyle yüceltir. Can'a göre Temel Diker kendini İstanbul'a adamıştır, ona çağcıl birliğini ve çağcıl kimliğini vermeye çalışmaktadır (Yücel, 2016, s. 145). Adı ve soyadı seçilirken isim sembolizasyonu yapılmıştır. Müteahhit kimliği, aynı zamanda Karadenizli oluşu bu şekilde vurgulanmıştır.

Temel Diker'in 16 tane bekleyen gökdelen projesi vardır. Tarihî yapıların onun için bir önemi yoktur. Sahip olduğu gücün etkisiyle bu yapıları yıktırabilmektedir. Amacı İstanbul'u yalnızca gökdelenlerden oluşan benzersiz bir kent yapmaktır. Bu girişim sonunda aynı tip yapılardan oluşan İstanbul, daha kişilikli bir kent olacaktır. Temel'in emeli sıfırdan, tek başına bir kent kurmaktır. Temel Diker, yüzyılın başında dikilmiş farklı tipteki gökdelenlerden de rahatsızdır. Onları yıkıp tek tip gökdelenler yapmak ister. Binaların birbirinden tek farkı, numaraları ve renkleridir. *Gökdelen*'in kentinde konutlar, yollar, kıyafetler, her şey tek biçimlidir. Temel Diker'in kurduğu kentte uyum, tutarlılık adına ağaca hiç yer verilmez. Birbirinin aynı gökdelenler zaman ve yakıt tasarrufu sağlayacaktır. Gökdelenler, çarpık, çirkin yapıların, kentin pisliğinin sonunu getirecek, hastalıkları önleyecek, kenti ve insanlarını özgürleştirecektir.

Temel Diker, insanların arasında eşitliğin gökdelen daireleri sayesinde sağlanabileceğine inanır. Dışarıdan bakıldığında birbirinin aynı olan bu daireler, sınıf farklarını da görünmez kılacaktır. Temel

Diker'in ilham aldığı ideal kenti yaratma projeleri 15. yüzyıla kadar uzanır:

“Mimarlar tarafından XV. yüzyıl boyunca geliştirilen ideal kent projeleri, antik atıflarla beslenmiş olarak, merkezi bir tasarımın benimsenmesine götüren bir düzenlilik idealinin damgasını taşırlar. İdeal kentin mimarisi aynı zamanda da düzenli olmak iddiasındadır.” (Yüksel, 2012, s. 17)

İstanbul 2073 yılında tarihsel gelişim içinde olma özelliğini kaybetmiştir. Birkaç tarihsel kalıntı sayılmazsa, bayağılık, çirkinlik ve karmaşanın hâkim olduğu bir yere dönüşmüştür. Yargının da desteğiyle Hikmet amcanın evi yıkıldığında, kenti inşaatların tozu dumani kaplar. Temel Diker, gökdelen yaptırmak için her yeri alıp boşalttır. Cihangir semti çürümüş bir cesedi andırmaktadır. Kentin dışında, gökdelenlere yer açmak için yapılan yıkımların artıklarından moloz dağları oluşmuştur.

2073'ün kentinde tarihî eserlere yer yoktur. Temel Diker gökdelenini Topkapı Sarayı'nın tam önüne dikmek ister. Amacı onun görünmesini engellemektir. O gökdelenlerin yarattığı uyumu, bütünlüğü bozan, geçmişî hatırlatan herhangi bir şeyi görmek istemez. “Geçmişî de, geleceği de düşündürmeyecek, onları sonsuz bir şimdiki zamanda yaşatacak bir bütünlük.” (Yücel, 2016, s. 50) ister. Temel'in bunu yapmaktaki amacı ise Can'a göre “insana bir ölümsüzlük, en azından bir değişmezlik duygusu ver[mek]” (Yücel, 2016, s. 203) istemesidir.

Geçmişin izlerini silme refleksi distopyalara egemen bir dürtüdür. Temel Diker, kentte sokak adları yerine numara kullanarak, İstanbul'u çağdaş ve ruhsuz bir kente dönüştürmeyi ister. Onun için sokak numaraları İstanbul'u geçmişinden soyutlayıp kimliksizleştirmek için kullanılacak bir yoldur. George Orwell'in 1984'ünde de geçmişin izlerine silmeye yönelik müdahaleyi görmek mümkündür: “İnsan, tarihi kitaplardan öğrenemediği gibi mimariden de öğrenemiyordu. Heykeller, yazıtlar, anıtlar, sokak adları... geçmişe ışık tutabilecek her şey sistemli bir biçimde değiştirilmişti.” (2018, s. 110)

Temel Diker'in ideal kentine baktığımızda Thomas More'un kentini örnek aldığını söylemesi romanın ironik dilinin bir yansımasıdır. More'un ada ülkesinde ulaşılan refah, eşitlik, özgürlük derecelerine Temel Diker'in İstanbul'unda ulaşamamıştır. Sıfırdan bir kent kurma misyonunun gerçekleştirilmesi New York örneğinde mümkün olmakla birlikte İstanbul gibi tarihî bir kentte imkânsızdır. Uyum adına ağaca yer vermemesi İstanbul'u betondan bir kente çevirecektir. Ağaçsız bir kent estetiğinden bahsetmek mümkün

değildir. Temel Diker gökdelenlerle hastalıkları engelleyebileceğini düşünse de tek tip yüksek binalar birbirinin ışığını ve hava akımını engelleyerek yeni hastalıklara yol açacaktır.

Kentli zenginlerde gökdelenlere yerleşmenin yarattığı duygu kibirdir. Kendilerinden daha aşağı katlarda yaşayanları küçümserler, küçük birer karınca gibi görürler. Sokağa yalnız çıktıklarında kendilerini karınca gibi küçülmüş, aşağılanmış hisseder, hemen gökdelenlerine dönmek isterler. Mimariyle birlikte insan da dönüşür. Tek tip mimarinin şekillendirdiği insan da tek tip olacaktır.

Gökdelen romanının kent insanları, canlıların sebep olduğu hastalıklardan ölesiye korkarlar. Başbakan Mevlüt Doğan'ın odası sürekli ilaçlanır, steril bir yer hâline getirilir. Odaya kene, böcek, kuş, hiçbir canlı giremez. Temel Diker, Hikmet Bey'in bahçesindeki kedileri gördüğünde korkuya kapılır. Kedilerin neslinin tükendiğini sanmaktadır. Mikropların yol açacağı hastalıklardan ölümüne korkar. Gökdelen saplantısının kökeni de mikrop korkusudur.

Gökdelenler, New York'ta ilk yapıldıkları 1890'lardan itibaren hem olumlu, hem olumsuz birer imge hâline gelmiştir. Cass Gilbert gibi mimarlar gökdelenleri "toprağı daha da verimli hâle getiren makinalar" (Weil, 2013, s. 185) olarak tanımlamıştır. Halk bu yapıları büyük dikkörtgen sabun kalıplarına benzeyen, çirkin canavarlar olarak görmüştür. 20. yüzyılın ticarî gelişmeleriyle birlikte New York, küresel şirketlerin merkezi hâline gelmiş, yeni gökdelenler bu şirketlerin ofis ihtiyacını karşılamak için birbiri ardına inşa edilmiştir. Bu süreçle birlikte "Gökdelenler, muzaffer Amerikan kapitalizminin en gözde dışavurum biçimi hâline geldi." (Weil, 2013, s. 187)

Gökdelenler, Türkiye'nin küreselleşmeye başladığı 1980'li yıllarda sayılarını hızla arttırmaya başlar. Yabancı sermayenin yaptığı turizm-otel yatırımları, çok uluslu şirketlerin ofislerinin yer aldığı iş kuleleri vb. gökdelenlerin yapıldığı yıllar, kendi içine kapalı Türkiye ekonomisinin dünyaya açıldığı zamana tekabül eder. Gökdelen, Amerikan filmlerinin de sayesinde zenginliğin, ışıltılı hayatların simgesi hâline gelir. Gökdelen, pek çok aydının gözünde ise kapitalistleşmenin göstergesidir. 2000'li yıllara kadar aydınların gözünde oluşan bu olumsuz imaj, kentin sınırsız bir şekilde, plansız, estetik olmayan yapılarla çirkinleşmesi neticesinde halkın geneline yayılır. Tahsin Yücel romanında gökdelenleri temel alan kentleşmenin, kenti ve insanını ruhsuzlaştırdığını ortaya koyar, okuyucusunu nasıl bir geleceğin beklediğine karşı uyarır. Sağlıklı kentleşmenin yüksek ve akıllı binalar inşa etmekle başarılamayacağını, doğanın ve tarihin korunması gerektiğini anlatır.

2.1.Hukuk ve Adalet

Ütopya edebiyatının temel belirleyici özelliği eşitlikçi bir dünya kurma hayalidir. Ütopya yazarları bu dünyanın nasıl kurulacağı üzerine varsayımlarını kurgulaştırır. Gelir adaleti, hukuk önünde eşitlik, toplumsal tabakaların düzenlediği statü farklarının ortadan kaldırılması vb. ütopyalarda ortaya konulan temel gayelerdir. Bir eserin distopya olmasının ilk şartıysa eşitsizliğin olduğu bir dünyanın anlatılmasıdır. Distopyalar kurgulanırken adalet ilkesi bilinçli bir şekilde çarpıktır. Yargı kurumu adaletsizliği ortadan kaldıran değil, üreten yer konumundadır. *Gökdelen*'in dünyasındaki hukukun parayla alınıp satılması, sosyal adaletsizlik bu romanı distopya kategorisine yaklaştırır.

2073'te yargının adil olma temel ilkesi sürekli olarak erozyona uğramaktadır. Herhangi bir suçta kanıt teşkil etmemesi gereken; sanıkların eski gönül işleri, diplomaları, çalıştıkları kurumlardan aldıkları ödül ve nişanlar, suçun kanıtı sayılabilmektedir. Yargıya hükmedenler sebepsiz yere insanların mallarına el koymakta, el konulan bu malları kendi menfaatlerine kullanmaktadırlar.

Polisler bu kentte yalnız zenginleri korumak için vardır. Varlıkların evlerine çekildiği geç saatlerde ortalıkta polis kalmaz. Kente gece geç saatlerde fuhuş hâkimdir. Bu yola düşenlerin yaşları neredeyse 11-12'ye kadar inmektedir.

2073'te yasama düzeni sağlam bir zemin üzerine oturtulamamıştır. Çıkarılan bir yasa yerine 6 ay sonra tam karşılığı bir yasa çıkarılır, yargı kararlarının istenilen biçimde olması için özel mahkemeler kurulup özel yargıçlar atanır. Bu kaotik durumu düzeltmek için yargının özelleştirilmesi gibi ütopyik bir fikir hayat geçirilir. Yargının özelleştirilmesiyle adalet dağıtma işi Türkiye Temel Hukuk Ortaklığı AŞ'ye devredilir. Bu şirketin gelir kaynakları arasında dava açanlardan alacağı ücretler de yer almaktadır. Bu bedellerin yüksek olması haksızlıkların sineye çekilmesine ya da sorunların çözümünün mahkeme dışında aranmasına neden olacaktır.

Şirketin ilk genel kurul toplantısında Kayserili Tolga Caymaz söz alır. 2073'te hukukun da bir ticaret nesnesi olduğunu söyler. Paydaşların bu işten kâr etmesinin doğal olduğunu, davalı ve davacının artık birer müşteri olduğunu, yargıç ve savcılarının ise birer tezgâhtar olduklarını belirtir. Bunun yanında her yere mahkeme açılarak hukuk talebinin bir içgüdüye dönüştürülmesi gerektiğini söyler. Sonrasında kürsüye çıkan her patron kendi şirketinin çıkarları doğrultusunda yargı birimlerinin düzenlenmesini ister. Kimisi mahkemelerin sayıca azaltılarak sadece patronların işlerini görmesini,

kimisi de yeni güvenlik teşkilatı kurularak üniforma ihtiyacının sahibi olduğu şirketten karşılanmasını ister. Görüldüğü üzere yargı kurumu sadece sermaye sahiplerinin kişisel beklentilerine karşılar, adaleti yerine getirme misyonunu kaybetmiştir. Yargıya başvurmak paralı hâle getirilmek istenirken, adalet sadece zenginlerin ulaşabileceği bir lüks hâline gelmektedir. Yargı mensupları kapitalist ekonominin birer işçisi hâline gelme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

2.2.Kentin Ekonomisi ve Hukuku

Gökdelen'de eğitim tamamen özelleşmiştir. Polis ve subaylar özel okullarda yetişmektedir. İstanbul Üniversitesi'nin arasında olduğu devlet üniversiteleri şirketlere satılmıştır. *Gökdelen*'in İstanbul'unda müzeler ve ormanlar özelleştirilmiştir. Denizler özelleştirilmiş, tüm gelirleri bir Amerikalıya devredilmiştir. Ülkenin karasuları 15 yıldır yabancıların elindedir. Denizlerin içindeki tüm biyolojik hayat kontrol altına alınarak, balık çiftliğine dönüştürülmüştür. Bu balıkların tadı bile sanayi ürünlerine benzer bir şekilde birbirinin aynı, cıvık ve tatsızdır.

Temel Diker'in Cihangir'e yapacağı gökdelen için tek engel, evinin yıkılmasına müsaade etmeyen Hikmet'tir. Can Tezcan'ın bulduğu çözüm devrim niteliğindedir: Yargıyı özelleştirmek. Ona göre çözüm, her şey gibi yargının da toptan ve tam anlamıyla özel kesime geçmesi, yani büyük bir patrona satılmasıdır (Yücel, 2016, s. 45). Yargının özelleşmesiyle Temel Diker'in gökdelen inşaatlarının önündeki tüm engeller ortadan kalkacaktır: "Bundan böyle tarihti, coğrafyaydı, sanattı, çevreydi, hiçbir gerekçe karşısında duralaması söz konusu olamayacağına göre, İstanbul'u kısa sürede bir ikinci New York yapması iyice kolaylaşacaktır." (Yücel, 2016, s. 48)

Can Tezcan'a göre yargının özelleşmesi düzene tutarlılık kazandıracaktır. Yargının özelleştirilmesi, adalet işinin patronların sırtına yüklenmesi büyük bir devrimdir. Can Tezcan yargıyı özelleştirmekteki amacını, memleketteki her şeyi satan insanların elinden yargıyı kurtarmak olarak tanımlar. Can Tezcan'ın eski bir anarşist ve komünist olması, yargının özelleştirilmesi fikrini kamuoyunun önünde kuvvetlendirecektir. Can Tezcan'ın bile bu işi savunması arka planda sol bir devrim olma ihtimalini düşündürmektedir. Can Tezcan'a göre yargının özelleştirilmesi kapitalizmin sonunu getirecektir. Proletarya özgür kalacak, emeğin egemenliğine dayanan devrim hiç kimsenin beklemediği bir ülkede, Türkiye'de gerçekleşecektir.

Adalet Bakanı'nın özelleştirme açıklamasının ardından toplumun tüm kesimleri; akademisyenler, gazeteciler, yazarlar özelleştirilmenin

nasıl olması gerektiğini tartışır. Bu distopya dünyasında muhalif herhangi bir ses duyulmamaktadır. Birkaç cılız ses de Anayasa Mahkemesi'ni özelleştirmenin dışında tutmak istemektedir. Batıcılara göre ise yargı özelleştirilecekse, yabancı kurumlara satılmalıdır. Düşünce hayatının tek sesli veya ideolojilerin güdümünde olduğu bir kentte meselelerin özü değil arzı yönleri tartışılabilmektedir.

Yargının özelleştirilmesi o kadar kolay olmayacaktır. Başbakan Mevlüt Doğan, iktidara karşı açılan tüm davaların özelleştirilen yargı tarafından reddini ister. Bunun yanında hükümetin açtığı tüm davalar istedikleri gibi sonuçlandırılacaktır. Can Tezcan, Mevlüt Doğan'ın isteklerini kabul etmek zorunda kalır. Buna karşılık Can Tezcan'ın da istekleri olacaktır. Taksim ve Fatih'te Temel Diker'in projelerine çıkarılan engeller ortadan kaldırılacaktır. Sarayburnu'na dikilecek özgürlük heykeli için Topkapı Sarayı arazisinin bir kısmının inşaat için verilmesi, denizin doldurulması hükümet tarafından kabul edilecektir. Karşılıklı çıkarların korunmasına yönelik siyaset ve hukuk düzeni kente geri dönülemez şekilde zarar verecektir.

Gazeteci Cüneyt Önder, Maçka'daki bir gökdelenden 240 m2'lik bir daireyi ucuza alma karşılığında, yargının özelleştirilmesini destekleyen bir yazı yazar. Bu yazıda 2073'te ne erdem, ne onur, ne korkunun evrensel bir değer olduğu, tek evrensel değerini para olduğu savunulur. Ona göre canı sıkılan her yurttaş soluğu yargıda almaktadır. Yargının özelleştirilmesi sivilleşmenin de gereğidir. Sivilleşme Türkiye'yi uygar ülkeler içinde ön sıraya taşıyacaktır. Yazı büyük bir yankı yaratır. Siyasetçilerden yazarlara pek çok kişi konu hakkında görüş belirtir. Görüş belirtenlerden birinin de tiyatro eleştirmeni Yıldız Hanım olması, romanın ironik durumlarından birisidir. Romana göre yargı reformu denilen teklif, sadece bir tiyatro oyunundan ibarettir.

Yasa 27 Mayıs 2073'te yürürlüğe girer. Yasayla Türkiye Temel Hukuk Ortaklığı AŞ kurulu. Yargı yerli şirketlerin tekeline alınır. İngiliz veya Amerikan şirketleri ihaleye giremezler. Şirkete büyük yerli holdingler "ileride işimiz düşer" diye ortak olurlar. Yasanın kabul edilişi "özgür basın" temsilcileri tarafından kutlanır. Hatta yasanın kabul ediliş gününün milli bayram olması gerektiğini söyleyen bile vardır. Yasa büyük bir devrim olarak nitelendirilir, hatta 150 yıldır yapılan ilk devrim olarak. Başbakan ve Adalet Bakanı devrimin mimarları olarak sayılır. Yargının özelleştirme süreci sıkıntıyla başlar. Yerel mahkemeleri örgütleyecek şirketler, mafya benzeri bağlantıları olan gruplardır. Sabri Serin'e göre yargı bu kişilere teslim edilemez. Başbakanın verdiği güvenilecek şirketlerin listesinde yine bu mafyavari yapılar vardır (Yücel, 2016, s. 259). Bu

yapılarla hükümetin açık ilişkisi ortaya çıkar. TTHO'ya atanan yargıçlar böyle bir kurumda çalışmayı reddedip bu kararlarını Can Tezcan'a bildirirler.

Yargının özelleştirilmesi pek çok fayda sağlayacaktır. Özelleştirme geliri elde edilecek, maaş giderleri ortadan kalkacak, vergi geliri sağlanacaktır. Bunun yanında yargı özelleştirilince yargının aldığı kararlardan hükümet sorumlu tutulamayacak, bir nevi tam bağımsız olacaktır. Kapitalist ekonominin daha önce yeterince nüfuz edemediği yargı düzeni, hukuk kurumlarının özelleştirilmesiyle küresel sermaye sisteminin bir parçası hâline gelecektir. Mahkemeleri harekete geçirecek paranın dışında bir refleks kalmayacaktır. Yargı sermaye sahibinin bir aygıtı hâline gelecektir.

2.3.Kent ve Özgürlük

“Kent havası insanı özgür kılar” 12. yüzyıldan beri yaşayan bir Alman atasözüdür. Ortaçağ'da toprağa bağlı feodal düzende derebeye bağlı serflerin yerleştikleri yeri terk etme hakları yoktur. Kentliler bu düzenin dışında kalarak özgürlüklerini koruyabilmişlerdir. *Gökdeleni*'nin İstanbul'unda ise kent özgürlüğün kaynağı olmaktan çıkıp sermaye sahipleri tarafından yönetilen özgürlükleri kısıtlayan bir yere dönüşmüştür.

Temel Diker'in hayallerinden biri de Sarayburnu'na, yüzü annesinin yüzüne benzeyen bir özgürlük anıtı dikmektir. Başbakan Mevlüt Doğan, özgürlük anıtının açılışında bir konuşma yapar. Konuşmada 1950'lerden beri en büyük esin kaynağımızın ABD olduğunu, açılışı yapılan anıtın orijinal özgürlük anıtından üç kat daha yüksek olduğunu, boynuzun kulağı geçtiğini söyler. Bu anıt, 2073'ün distopya dünyasının sembollerinden biridir. İstanbul'u ikinci New York yapma hayalinin cisimleşmiş hâlidir.

2073'ün dünyasında özgürlükten söz etmek mümkün değildir. Medya, kamuoyu, akademi hayatın temel sorunlarını dile getirememektedir. Gerçeklerin söylenmemesi, çağın gereklerinden biri hâline gelmiştir. Herkes mevcut statüsünü korumak için çaba göstermektedir. İnsanların en büyük korkuları sosyal konumlarını kaybedip yıldı adamlarının arasına düşmektir.

Rıza Koç'un yazdığı *Açıkarttırma* adlı kitap “düzeni yerden yere vurması” sebebiyle toplatılır. Polis kitabı satan ve dağıtanları sorgulamaktadır. El altından satılan kitaba yıldı adamları sahip çıkar. 2073'ün Türkiye'sinde muhalif seslere engel olunmaktadır.

2.4. Küreselleşme

Tahsin Yücel *Gökdelen*'de geleceğin küreselleşmiş bir dünya olacağını öngörmüştür. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, seyahat araçlarının hızlanması ve çeşitlenmesi, sermaye hareketlerinin uluslararası akışkanlığı gibi pek çok yenilik 2073 İstanbul'unun küreselleşmiş bir kent olmasında etkilidir.

Küreselleşmiş dünyanın sacayaklarından birinin de medya olduğunu romanda görmek mümkündür. Çokuluslu şirketlerin hukukunun korunması medyanın etki gücü sayesinde sağlanmaktadır. *Küre* gazetesi isminden anlaşılabilceği gibi küresel sermaye sistemin Türkiye'deki çıkarlarını korumak için faaliyet gösteren bir yayın organıdır. *Küre* gazetesi geleceğin merkez basınının örneğidir. Bol resimli ve müstehcen içeriklidir. Patronunun serveti ve yazarlarının maharetiyle kamuoyunu manipüle etmektedir. Yapay ve sıradan sorunları kullanarak kamuoyunu yönlendirmektedir.

Can Tezcan yargının özelleştirilmesi meselesini gerekçelendirirken bu reformu küreselleşmenin gereği olarak sunar. Arkadaşlarıyla konuşurken “Dünya'nın küreselleştiği ve bunun sonucu olarak her şey özelleştiği için” (Yücel, 2016, s. 103) yargının özel şirketlere devredilmesi gerektiğini savunur.

Küreselleşme yanlısı yasalar ulusal hukuku sakatlamaktadır. Can Tezcan'ın girdiği davaların birinde söz konusu şirketin yabancı sermayeyle ortaklıktan kaçınması bir suç olarak görülmüştür. Sadece yerel sermaye ile iş yapmaya çalışmak bir suçun gizlenmeye çalışıldığının kanıtı sayılmıştır. Hâkim Cahit Güven bu ithamı kabul etmeyen Can Tezcan'a şöyle der:

“Senin savunmaya kalktığın bu adamlar gerek dünyanın, gerekse bu güzel ülkenin gidişine ters bir yol tutmuş olduklarına göre, bizden gizlemeye çalıştıkları birtakım rezillikler bulunması gerekir.” (Yücel, 2016, s. 22)

Can Tezcan bu işi yaparken düzene tutarlılığını vermek istediğini söylemektedir. Kendisi de eski komünist olmasına rağmen çağdışı düzenlerden kurtulmak gerektiğine inanmaktadır. Yeni düzende devletin yerini her şeyi elinde toplayan uluslararası şirketler almaktadır. Yargı da tutarlılık adına bu düzene uyum sağlamalıdır.

2073'te devrim kavramı, anlam kaymasına uğramıştır. Küreselleşmenin, kapitalist ekonominin ihtiyaçlarını karşılamak devrim olarak görülmektedir.

2.5. Kentten Kıra Göç: Yılkı Adamları

Yılkı adamları kentin dışladığı insanlardır. Genç, yaşlı, çocuk; kentin işine yaramayacak her türlü insanın olduğu bir topluluktur. Kentlerde işleri artık makineler yaptığı için insanlara gerek kalmamıştır. İşsiz kalan binlerce kişi çareyi doğaya sığınmakta bulmuştur. Doğaya sığınan yılkı adamlarının içinde mimar ve mühendisler de vardır. İsimlerini Anadolu'da yaşayan "yılkı atı" denilen vahşi atlardan alırlar. Bu atlar da işe yaramadıkları için doğaya bırakılmışlardır.

Yılkı adamlarının çiftliklere yaklaşmaları yasaktır, eğer buna teşebbüs ederlerse öldürülürler ve öldüren kişi bu olaydan sorumlu olmaz. 2073'te hukukun insanların kent insanı veya yılkı adamı olmasına göre farklı uygulandığını görürüz. Hukukun göreliliği sömürgeçiler çağında yerliler ve sömürgeçilere eşit davranmayan yargı sistemlerine benzemektedir.

Uçağın yaygınlaşmasıyla birlikte kentler arası karayolları ortadan kalkmıştır. Bu durum yılkı adamlarının varlığını gizlemeyi kolaylaştırmaktadır. Bu insanlar yönetimin gözünde bir hiçtir. Yılkı adamları eşlerine resmi nikâh kıymaz, çocuklarını kütüğe kaydetmezler. Toplam sayılarının 4 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Afrika'dakiler zaman zaman açlıktan şehirlere inip yağma yapmaktadır.

Ekonomiyi altüst edebileceği endişesiyle yılkı adamlarının varlığından hiçbir medya organında bahsedilmez. Can Tezcan yılkı adamlarının varlığını arkadaşı Rıza Koç'tan öğrenir. Bu insanlar dağda, bayırda aç çıplak dolaşmaktadırlar. Ağaç kabuğu, ot, çekirge, kurbağa, kaplumbağa vb. yenilebilecek ne varsa bulup yemektedirler. Can Tezcan bu adamlara dair duyduklarını eşi Gül'e de anlatır. Ama Gül bu insanların hayal mahsulü olduğuna inanır. İnsanların yılkı adamlarından haberdar olmamaları distopya dünyasında medyanın ne kadar önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. İletişim araçları sayesinde iktidar sahipleri sosyal problemleri, yoksulluğu gizleyebilmektedirler. Aynı kaynaktan çıkmış, tek sesli medya *Gökdelen*'deki karanlık dünyanın oluşumunu sağlayan unsurlardan biridir.

3. ROMANIN ÜTOPYA VE DİSTOPYA EDEBİYATI İÇİNDEKİ YERİ

Gökdelen, Edward Bellamy'nin *Geriye Bakmak ya da 2000'den 1887'ye* ile başlayan geleceği kurgulayan ütopya geleneğinin devamıdır. Bellamy'nin romanı 1887 yılında 2000 yılını hayal

etmektedir. *Gökdelene* ise romanın yayımının 67 yıl sonrasında kurgulamaktadır. Bellamy, 2. milenyumun sonunu, Tahsin Yücel ise ortalama bir insan ömrü sonrasında veya Cumhuriyet'in 150. yılını kurgulamıştır. *Geriye Bakmak ya da 2000'den 1887'ye*'de tüm özel mülkler devlet tarafından kamulaştırılmış, *Gökdelene*'de ise bu durumun tam tersi şekilde devletin tüm malları özel mülkiyetin eline geçmiştir.

Gökdelene, Platon'un *Devlet*'i, Farabi'nin *Medinetü'l Fazıla*'sı, Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nde görülen kent ütopyası geleneğinin günümüzdeki karşılığıdır. Bu eserler ideal kent tasavvurlarının cisimleştiği eserlerdir. Ütopya türünün 20. yüzyılda distopyaya dönüşümüyle birlikte, distopyalarda kentler ideal biçimde değil insan doğasına aykırı, kaotik şekilde kurgulanır. *Gökdelene*'in İstanbul'unda insani değerlerden uzak, yeşilin olmadığı, çimentodan bir kent kurgulanmıştır.

Gökdelene kitap yasaklayan baskıcı yönetimlerin temsil ettiği distopya geleneğinin devamıdır. George Orwell'in *1984*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'inde gördüğümüz kitapları yasaklamak, yakmak ritüelinin bir benzerini *Gökdelene*'de görmek mümkündür. Kitapların yasaklanması; geçmişini unutturmamanın, eleştirel düşüncüyü ortadan kaldırmanın bir parçasıdır. 2073'ün İstanbul'unda eleştirel kitaplar yasaklanır, el altından basılanlar toplatılır.

Ütopya eserlerinde ve sonrasında gelişen distopya türünde mevcut şartların eleştirisi yapılmıştır. *Devlet*'te antik Yunan toplumunun, *Ütopya*'da 16. yüzyıl İngiltere'sinin, *1984*'te 20. yüzyılın otoriter devletlerinin eleştirisi vardır. *Gökdelene* 21. yüzyılın başındaki Türkiye'nin eleştirisidir. Bu eleştirinin odağı kuralsız kentleşme ve adaletin bozulmasıdır. Tahsin Yücel ironiyi etkin bir şekilde kullanarak, romanın siyasi atmosferini yumuşatır. Bu sayede distopya romanlarına hâkim olan iç karartıcı, kötümser havayı bertaraf eder.

Ütopya eserlerinde asıl ulaşılmak istenen, herkesin eşit olduğu bir toplum inşa etmektir. Bu eserlerde eşitliği bozan, toplumu yozlaştıran, gelir adaletsizliğine yol açan durumlar hicvedilir. Bu olumsuzlukları aşmış bir toplum okuyucuya örnek olarak gösterilir. Distopyalarda ise yönetenlerin sınırsız imkânları kullandığı, yönetilenlerin ise özgürlüklerinin alabildiğine sınırlandırıldığı şartlar, distopyanın karanlık atmosferini yaratır. *Gökdelene*'de eşitlik, kapitalizmin etkisiyle sadece zenginlerin arasında gözetilen bir ilke hâline gelir. Paranın sınırlı sayıda elde toplanmasıyla kent, gökdelen dairesi satın alabilenlere kucak açan bir mekân hâline gelmiştir. Bu zümrenin dışında kalan yıllık adamları ise kentten kimi zaman zorla, kimi zaman kendi istekleriyle çıkmak, kırlara sığınmak zorunda kalmıştır.

Ütopyalarda insanların uymak zorunda olduğu birtakım katı yasalar vardır. Bu yasalar; eşitlikçi, verimli, müreffeh, adil sistemin sürdürülebilmesi için herkes tarafından uyulması gereken temel kuralları içerir. *Gökdelen*'i zenginlerin ütopyası, yoksulların distopyası konumuna getiren de hukuk sisteminin yozlaşmasıdır. Bu sistemde paranın çözemeyeceği herhangi bir sorun yoktur. Toplumun tüm kesimleri güce ve paraya ulaşmak için gerçeği eğip bükürler.

Ütopyalarda refahın, eşitliğin, huzurun kaynağı, kusursuz işleyen toplumsal kurum ve yapılarıdır. İnsanları disipline eden, çalışma şartlarını belirleyen, adaleti sağlayan kurumlar sayesinde örnek müreffeh toplum ortaya çıkar. Distopyaların düzensizliğinin, kanunsuzluğunun müsebbibi yozlaşmış kurumlardır. *Gökdelen*'de adalet sisteminin, basının, siyaset kurumunun bozulması 2073'ün İstanbul'unu kaotik bir hâle getirir.

Distopya türünde yazar geleceği kurgularken, sadece hayal gücünün yardımıyla hareket edemez. Ayağı yere basmayan her eser birkaç on yıl içinde sönükleşir, iddiasını kaybeder. Yazar, günün siyasî, fikrî, toplumsal, ekonomik, teknolojik eğilimlerini iyi bilmeli, geleceği bu eğilimler üzerine inşa etmelidir. Distopya türünün iyi örnekleri göz önünde bulundurulduğunda geleceği şekillendirecek eğilimler; dünyayı terk ederek başka gezegenlerde koloniler kurmak, yapay zekâ araştırmaları, robot teknolojisinin gelişimiyle çalışma hayatının kökten dönüşümü, genetik teknolojileriyle insanı ölümsüz kılma çabaları vb.dir. *Gökdelen* romanında ise mevcut siyasî şartlara odaklanılmış, distopya romanlarının asıl yapması gereken geleceğin kurgulanması kısmında zaafılar ortaya çıkmıştır. Örneğin 2073'te robot teknolojisinin hayatın her alanında görünür olacağını rahatlıkla öngörebiliriz. Romanda karşımıza bu teknolojiye dair belirgin bir iz çıkmaz.

Distopya yazarları, eserlerinde karamsar bir atmosfer yaratırlar. Olay örgüsü, romanların sonuna kadar daha kötümser bir çizgide ilerler. Distopyalar her ne kadar karamsar metinler olsalar da içlerinde çözüme, bu dünyadan çıkışa dair umutları da barındırır. Romanın son sayfalarında ise çoğunlukla bir umut ışığı belirir. Bu umut ışığını, İstanbul'un kent kimliğinin yok olmasına, bozulan toplumsal düzene, hayvan türlerinin yok olmasına rağmen *Gökdelen*'de de görmek mümkündür. Özgürlük anıtının açılışından sonra Can Tezcan'ın uçağı Floransa'ya doğru uçarken yıllık adamları kentin içine uğultu hâlinde girmektedir.

Platon'un *Devlet*'inden 21. yüzyılın başında yazılmış eserlere kadar ütopya, distopya geleneği birbirine metinlerarasılık yoluyla bağlıdır. Hemen her yazar özellikle *Devlet* ve *Ütopya* eserlerinden

alıntı ya da kısmi olarak yeniden ele alma yoluyla yararlanmıştır. *Gökdelen* romanı da kendisinden önce yazılmış ütopya, distopya eserlerine güçlü bağlarla bağlıdır. *Gökdelen*'de Platon'un *Devlet*'inden izler görmek mümkündür. Ütopya, distopya eserlerinin türün kurucu metinleriyle nasıl bağ kurduğunu göstermek için *Gökdelen* ve *Devlet* arasındaki metinlerarası dokuyu kısaca şöyle betimleyebiliriz:

Romanda Temel Diker'den "İstanbul'un son kurtarıcısı," "bir kent kurucusu" olarak bahsedilir. Romanda pek çok kez tekrarlanan Temel Diker'in kurucu sıfatı ütopya türünün atası olan Platon'un *Devlet*'ini çağırıştırır. Platon'un *Devlet*'inde ideal bir kent, devlet kurulurken görev alacak "kurucu" insanların vasıflarına dair pek çok öneri mevcuttur. Kurucu tek başına yaşayabilmeli, başına bir felaket geldiği zaman ağlayıp sızlamamalı, güçlü olmalı; kendisini zayıf gösteren düşkünlüklerden iğrenmelidir. "Bizim devletimizi kuracakların paraya, rüşvete de düşkün olmamalarını sağlayacağız," (Platon, 2016, s. 80) der Platon. Temel Diker, *Gökdelen*'in distopya kenti İstanbul'un ikinci kurucusudur. *Devlet*'te kurucular için zikredilen özelliklere zıt vasıflar taşır. Temel Diker paraya düşkündür, hırsları önünde engel tanımaz. Amaçlarını gerçekleştirmek için rüşvet vermekten çekinmez. Romanın distopya kimliğinin oluşmasında Temel Diker'in kötücül karakteri etkilidir. *Devlet*'te kent kurucularının yanında koruyucularından da bahsedilir. Platon koruyucular için "Başka devletlerin başındakiler gibi toprakları, güzel, büyük evleri olmayacak." der. Koruyucular "Üstelik aldıkları ücret de sadece geçimlerini sağlayacak; boğaz tokluğuna çalışacaklar"dır (Platon, 2016, s. 115). Platon; "Diyeceğiz ki: Koruyucular bu durumda pekâlâ mutlu olabilirler. Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlasın diye kuruyoruz." (2016, s. 116) der. *Gökdelen*'in koruyucuları yani yöneticileri distopyayı destekler biçimde *Devlet*'te zikredilen vasıflara zıt özellikler taşır. Başbakan Mevlüt Doğan paraya düşkün, hukuk tanımayan, rüşvet almayı kanıksamış biridir. *Gökdelen*'in yöneticileri Temel Diker'in yaptığı gökdelen daireleri için mücadele eder. Azla mutlu olmayan, kibirli insanlardır.

Gökdelen, ideal kent inşa etme idealini paylaşması, toplumsal çözümlenin kurumların çözülmesiyle olan bağını göstermesi, düşünce özgürlüğünün önemini vurgulaması, ütopya, distopya geleneğinin pek çok değerine kurgusunda yer vermesiyle distopya romanının önemli eserlerinden biri hâline gelmiştir. Türk edebiyatında ideal ülkeye dair çizgiler barındıran Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayat-ı Muhayyel*'i, Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanı gibi eserler olsa da distopyanın tüm

gereklerini yerine getiren *Gökdelen*, türün edebiyatımızda önde gelen eseridir.

SONUÇ

Gökdelen, Platon'dan Thomas More'a, Edward Bellamy'den George Orwell'a kadar pek çok yazarın eserleriyle güçlü bağlar kurmuştur. Tahsin Yücel ütopya ve distopya türlerinin geleneksel değerlerini kendi üslubuyla birleştirerek İstanbul'un 2073 yılındaki görünümünü kurgulamıştır. İdeal kent yaratma hayallerini edebî eserlerde cisimleştirmek, Antik Çağ'dan bu yana ütopya yazarlarının temel amacı olmuştur. *Gökdelen*, ütopya yazarlarının ideal kent yaratma hayalini dönüştürür, distopya türünün imkânlarını kullanarak geleceğin ruhsuz kentini meydana getirir.

Gökdelen'de insanlar kentleri terk etmiş, yılkı atları gibi kırdan yarı vahşi bir hayat sürmek zorunda kalmışlardır. Bilindiği gibi kentler ilk kurulduklarından beri göç aralar büyümüş, sınırlarını genişletmiş, kendilerine sığınan insanların özgürlüklerini ve refahlarını arttırmıştır. Bu sürecin tek istisnası 14. ve 16. yüzyıllar arasındaki veba salgınlarıdır. Bu salgın zamanlarında kentler, ölümler ve kaçışlarla küçülmüş, kentlerin dış çeperleri kır hâline gelmiştir. 2073'te de benzer bir felaket yaşanmış, kentler özgür ve güvenli bir sığınak olma özelliğini kaybetmiştir.

Ütopyalar ve distopyalar her ne kadar uzak bir adayı, gelecekteki bir kenti resmetse de günümüz toplumuna yönelik eleştirileri de içinde barındırır. Thomas More, uzak bir ülkeyi anlatsa da, yazarın dönemin Tudor hanedanına ağır eleştirileri vardır. Kapitalist ekonominin insanlar arasındaki gelir farkını artırması, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, hukukun evrensel normlardan uzaklaşması vb. pek çok şey 2000'li yılların başında yazarın ironik bir dille eleştirdiği olaylar arasındadır.

Romanda ütopya ve distopyaların aksine insanın ve ailenin dönüşümüne dair detaylar belirgin değildir. *Cesur Yeni Dünya* gibi distopyalarda ailenin tamamen ortadan kalkacağı, insanın ve organlarının doğum olmadan laboratuvar şartlarında üretilebileceği öngörülmüştür. Gen teknolojisinin insana ve hayata katabileceği farklılıklar vb. pek çok şey *Gökdelen*'de yeterince işlenmemiştir.

Karl Mannheim'in ifade ettiği gibi "ütöpic olanın somut olarak belirlenmesinin, daima belli bir varoluşsal aşamadan hareketle yapılması nedeniyle, günümüz ütopyaları geleceğin gerçeklerine dönüşebilirler."(Mannheim, 2002, s. 226) *Gökdelen* distopyasının yayımlanmasından 13 yıl gibi kısa bir süre geçmesine rağmen Tahsin

Yücel'in öngörülerinden yeşil dokunun azalması, yüksek katlı binaların kenti ve insanları dönüştürmesi gibi pek çok şey gerçekleşmektedir.

Batı'da sanatın birçok dalında meydana getirilen eserlerde, geleceğin kurgulandığını görmek mümkündür. Bu eserler bizi geleceğin imkân ve tehlikeleri karşısında uyarmakta, bilimin ve teknolojinin gelişmesi için yol göstermektedir. Türk edebiyatında ise kronikleşmiş sosyal meseleler, sanatçıların türe olan ilgilerinin sınırlı oluşu vb. nedenlerle geleceğin tasvir edildiği iyi eserler ortaya çıkamamıştır. Romanın odağının siyasi dönüşümler olmasına rağmen günlük planlarla yaşanan, geleceğe dair uzun süreli değerlendirmelerin yapılmadığı bir toplumda, 2073'ün Türkiye'sini düşlemek önemli bir edebî ve entelektüel eylemdir.

KAYNAKÇA

- Cevizci, A. (2013). *Ütopya felsefe sözlüğü* (8. bs.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cioran, E. M. (2015). *Tarih ve ütopya* (4. bs.). Haldun Bayrı (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Coşkun, İ. (2004). Ütopya ve kent. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (9), 185-192.
- Davis, J. C. (2017). Thomas More'un ütopiası: kaynaklar, miras ve yorumlama, *ütopya edebiyatı* (22. bs.). Zeynep Demirsü (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jameson, F. (2009). *Ütopya denen arzu*. Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyaçılık*. Ali Somel (Çev.). İstanbul: İmge Yayınları.
- Mannheim, K. (2002). *İdeoloji ve ütopya*. Mehmet Okyayuz (Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Orwell, G. (2018). *1984* (61. bs.). Celal Üster (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Platon (2016). *Devlet* (29. bs.). Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcoz (Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sargent, L. T. (2017). Sömürgeci ve sömürgecilik sonrası ütopya. *Ütopya Edebiyatı* (22. bs.). Zeynep Demirsü (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Stableford, S. (2017). Ekoloji ve distopya. *Ütopya Edebiyatı* (22. bs.). Zeynep Demirsü (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Urgan, M. (2016). More'dan sonra yazılan ütopyalar. *Ütopya* (22. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Vieira, F. (2017). Ütopya kavramı. *Ütopya Edebiyatı* (22. bs.). Zeynep Demirsü (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Weil, F. (2013). *Newyork: bir kent tarihi*. Neslişah Başaran (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yücel, T. (2016). *Gökdelen* (9. Bs.). İstanbul: Can Yayınları.
- Yüksel, Ü. D. (2012). Antikçağdan günümüze kent ütopyaları. *İdeal Kent*. 5, 8-37.